

Skärpt läge – det civila försvarets återkomst och din roll i Sveriges beredskap

Avsnitt 6 – Klosterruiner och blåvita sköldar – skydd av kulturarv i krig

Medverkande

- Mats Herklint, enhetschef på funktionen för kulturmiljöprövning, Länsstyrelsen Västra Götaland
- Anna McWilliams, arkeolog, docent och forskare på Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI)
- Gunnar Ardelius, generalsekreterare för Sveriges Museer
- Kristin Löfstrand, byggnadsantikvarie och kulturmiljöhandläggare, Länsstyrelsen Gotland
- Thomas Zielinski, kommunikationschef, Länsstyrelsen Gotland
- Max Landergård, programledare, produktionsbolaget Storstad

Transkriberat innehåll

[00:00:00 – 00:01:50] Intro

Musik

MAX

Hur ser en drömhelg ut för dig? Du kanske tar med barnen och busar på Skansen. Du åker en båttur med morfar till Nya Älvsborgs fästning. Går en promenad med din kärlek runt Vadstena slott. Äter picknick och förundras över den senaste utställningen. Eller besöker en konsert med din favoritartist. Tänk sedan om allt det där tas ifrån dig. Bomber faller och vaktparaden på Slottsbacken i Stockholm har slutat ljuda. Det här är en verklighet i krigföring. Förstörelse av kända kulturarv och en manipulering av ett folks gemensamma minnen. I det här avsnittet av Skärpt Läge kommer vi att prata om Sveriges kulturarv och det arbete Länsstyrelserna nu gör för att märka upp byggnader som är särskilt värda att skydda. Vad är värt att skydda? Vad

i vår kultur gör oss till dem vi är? Varför är det viktigt att skydda vårt kulturarv om det skulle bli krig? Du lyssnar på Skärpt läge, en podd från Länsstyrelserna som handlar om det civila försvaret och vad det är som är värt att tänka på om kriget kommer. Jag som pratar heter Max Landergård.

Musik

MAX

Först ska vi bege oss till studion.

[00:01:50 – 00:29:36] Studiosamtal

MAX

Varmt välkomna till Skärpt Läge Anna McWilliams, docent och forskare vid FOI.

ANNA

Tack.

MAX

Försvarets forskningsinstitut ska jag säga också, att det är en förkortning för. Gunnar Ardelius som är generalsekreterare för Sveriges museer, välkommen.

GUNNAR

Tack så mycket.

MAX

Och vi har också Mats Herklint i studion, som är enhetschef och länsantikvarie för Länsstyrelsen i Västra Götalands län. Men du är också sammankallande för en grupp som är ganska viktig i just det här sammanhanget.

MATS

Det stämmer. Tack ska du ha. Jag är sammankallande för alla länsstyrelser egentligen, som jobbar med det här uppdraget som handlar om att märka ut kulturegendom, kulturarv. Men också att planera för undanförelse av detsamma ifall det värsta skulle hända om vi ställs inför en krigssituation.

MAX

Och det är precis det här som vi ska prata om nu. Men först så hade jag bara tänkt att vi kan reda ut begreppen lite. Kultur, kulturarv och kulturegendom. Vad är vad? Är det någon som känner sig hugad att börja? Mats?

MATS

Ja, alltså ... Kultur är kultur. Kulturarv har blivit en alltmer spridd benämning på sådant som är värdefullt på olika sätt och vis. Sådant som är något slags arv kan man väl kalla det för, som handlar om vår identitet och någonting som binder oss människor samman på olika sätt och vis. Men det är också alla lämningar, det är arkeologiska lämningar, det är byggnader och det är föremål. Kulturarv är väldigt mycket. Kulturregendom skulle jag vilja säga är mer en juridisk term som är knuten till lagstiftning som finns på olika sätt och vis, som bland annat länsstyrelsen har ansvar att göra olika åtgärder för att skydda.

MAX

Vi lever ju i ett samhälle som förändras snabbare än någonsin. Går det verkligen att slå fast ett kulturarv som är värt att skydda, Anna?

ANNA

Nej, är den snabba ...

MAX

Tack!

(skratt)

ANNA

Nu är vi klara, nu kan vi gå hem.

MAX

Exakt.

ANNA

Nej ... Och det här har förändrats ganska mycket över tid, vilket också får effekter för hur vi planerar för att skydda kulturarv i krig. Kulturarv skulle jag säga, oavsett vem du frågar, du kan fråga tio personer så får du nog tio olika svar på vad det är.

MAX

För jag tänker; ni alla som sitter i studion med mig nu representerar ju alla en institution vardera. Är ni överens om vad som är ett kulturarv? Eller är det det som också är en parallell fråga här, i och med diskussionen om skyddet av kulturarv? Att också komma överens om vad som är en kulturregendom? Finns det liksom "The grand old book" över vad det är?

MATS

Nej, så är det inte. Men jag tror ändå att vi är ganska överens. Det är min gissning. Vi får väl se, i slutet på det här samtalet så kanske vi inte alls tycker det. Men jag gissar att det finns en slags förståelse för vad som är kulturarv som är ganska unison mellan de olika institutionerna som är verksamma inom det här fältet. Det är min gissning.

GUNNAR

Jag kan ju tillföra där också ... Alltså, Sveriges museer är ju en branschorganisation för museerna. Och det är ju en väldigt heterogen verksamhet. Våra 260 medlemmar har ju väldigt olika förutsättningar. Och det ser väldigt olika ut vilken typ av samlingar man har och hur man möter sin publik och så där. Så vi använder gärna begreppet kulturarv i en väldigt bred mening också. Det passar oss.

MAX

Då blir det svårt att veta vad man ska ta med sig också, i händelse av krig.

GUNNAR

Det är en stor fråga just nu.

ANNA

Det finns ju olika också hur man kan se på det. Vad som är skyddat enligt lagstiftningen som kulturarv. Och det kan man ju ta fasta på kanske i planer om vad man ska undanföra eller vad man ska skydda. Samtidigt så är ju kulturarv, som vi har sagt, så mycket bredare att det kan innefatta väldigt olika saker. Det kan vara processer. Det förändras. Det utvecklas hela tiden.

MAX

Om ni skulle få välja varsitt föremål som ni tycker representerar Sveriges kulturarv, att skydda om det skulle bli krig – Vilket föremål skulle det vara?

MATS

Jag skulle ta ett stort föremål. Jag skulle ta Vasaskeppet. Sätta det i säkerhet någonstans. Det berättar så oerhört mycket om, på väldigt många olika sätt och vis, om ett samhälle som är borta och försvunnit. Det skulle jag säga är oersättligt.

MAX

Har du plats med det på tomten?

MATS

Det är det som är utmaningen. Jag har inte plats på tomten.

(skratt)

MAX

Gunnar, vad skulle du välja?

GUNNAR

Nu när Vasamuseet är paxat, så får jag väl säga något annat. Vasamuseet är ju en av våra medlemmar och jag vill också slå ett slag för museibygnaderna. Det är ju svårt att tänka sig en stad eller ett samhälle utan byggnaderna som tillhandahåller kulturarvet i stor utsträckning. Det är ju så att kulturarvet är vårt gemensamma minne, vår gemensamma identitet. Och utan de här fasta punkterna så är det svårt att få fatt i det här. Jag slår ett slag för museibygnaderna. Det är ofta där på gott och ont som ett museums DNA finns också. Det är svårt att tänka sig Naturhistoriska riksmuseet i Stockholm eller för att tala om Göteborg, att tänka sig Konstmuseet i Göteborg ... Att man skulle flytta ut till någon hangar några mil utanför staden. Museibygnaderna, det blir väldigt många föremål men ... (skratt)

MAX

Nej, men du har helt rätt i det. Självklart alltså, intrycket man får av ett konstföremål eller en kulturegendom ... Det har ju väldigt mycket att göra med vilket rum du befinner dig i. Om man skulle placera allting bredvid frukt och grönt på en lasthall i Jordbro, så blir det ju ett annat. Så är det ju. Jaha, Anna McWilliams. Vad skulle du säga?

ANNA

Om Gunnar får välja många saker så får jag också välja många saker, tänker jag. Då väljer jag informationen som finns. Jag vill också slå ett slag för arkiven och all den information som finns i dem. Nu inser jag att det här är en mängd föremål. Men just av anledningen att den information som finns där, den är så grundläggande för vår historia.

MAX

Arkiven? Förlåt, men vad menar du då?

ANNA

Alltså, arkiv finns på många olika håll och kan innehålla en massa olika saker. Det jag vill komma fram till, framför allt, är just den information som finns om vår historia. Vilka vi är. Vi kan ha samlingar som berättar saker. Vi kan ha samlingar med massa olika saker. Men har vi inte informationen om

dem, har vi till exempel inte informationen om hur en arkeologisk utgrävning har gått till, då kan vi inte förstå våra samlingar som vi har i våra arkiv. Så jag vill lyfta informationen. Får jag göra det som föremål?

MAX

Absolut. Då har vi alltså ett gammalt regalskepp. Vi har hundratals tomma byggnader och sen så har vi ett otroligt stort arkiv. Det är det som lämnas till eftervärlden om det blir krig, om ni får välja. Tackar.

MATS

Får jag lägga till någonting? Man brukar ju prata om materiella och immateriella kulturarv. Det viktigaste immateriella kulturarvet är ju vårt fria, öppna och demokratiska samhälle. Det är ju det vi vill försvara, det är ju det vi alla kan ställa upp på. Så om det är något, om det är ett immateriellt kulturarv jag skulle vilja att vi räddar, så är det det. Vårt fria, öppna och demokratiska samhälle.

ANNA

Det kan nog alla ställa sig bakom.

MAX

Där fick du med allting från Ronny och Ragge till Ingmar Bergman.

(tystnad)

Varför är det viktigt att skydda Sveriges kulturarv om det skulle bli krig?
Gunnar?

GUNNAR

Det var ju som vi var inne på här i förra frågan. Det är ju här vår gemensamma identitet och vårt gemensamma minne finns. Man brukar ju likna kulturarvet också, om man frågar en privatperson, vad man tar med sig om ens hem börjar brinna så är det ju, ja ... Kanske fotoalbumet eller någonting så får en att minnas. Utan gemensamma minnen och en gemensam plattform, så har man inget samhälle och ingen identitet. Det är just av den anledningen, som säkert ni andra här kommer komma in på, varför det är så att man angriper kulturarvet i krigstider också. Så det säger ju vart vi kommer ifrån, vart vi är någonstans nu och vart vi är på väg någonstans. Kopplar man det till det som vi hörde här innan om det öppna samhället också så är det ungefär det som vi har att röra oss med.

MAX

Mmm... Mats.

MATS

Jag håller med Gunnar och Anna. Det är naturligtvis på det viset att grunden är varför vi vill skydda. Det är samma grund till varför vi egentligen säger att vi vill ha ett kulturarv. Varför vi har de här olika lagarna som ändå finns till skydd av vårt kulturarv. Det syftar i grunden till att det har betydelse för oss som nation, som folk. Att vi binds samman genom att det finns en historia som berättar om varför och var vi är här och nu och idag.

MAX

Anna, varför är det viktigt att skydda Sveriges kulturarv?

ANNA

Jag kan bara hålla med det som ni har sagt innan. Kulturarvet är ju någonting som vi har valt just för att vi tycker det är viktigt. Det kan ju vara av olika anledningar. Som ni har sagt, det för oss samman. Det förklarar var vår historia kommer ifrån. Vilka vi är. Vår identitet. Det kan absolut vara nation, men det kan också vara olika grupper. Det kan vara över nationsgränser. Men det är någonting som vi har valt av olika anledningar.

MAX

Anna, kan du ge några exempel på krig och väpnade konflikter de senaste decennierna där kulturarv har varit en måltavla?

ANNA

Absolut, det finns ju alldeles för många kan man säga. Jugoslavien-kriget, till exempel. Där stod ju kulturen och religion väldigt centralt i själva konflikten. Och då blev ju kulturarvet också väldigt utsatt. Vi kan se i Syrien, till exempel. Här har IS, framför allt, förstört mycket kulturarv av flera – de har många olika anledningar bakom varför de har gjort det.

MAX

Vad kan det handla om då? Om man tittar på anledningarna?

ANNA

Ja, alltså, en antagonist kan ha ... Sättet de attackerar eller påverkar ett kulturarv, det är väldigt beroende på vad antagonisten har för syfte med det. Om vi tittar på i Syrien, till exempel IS. Där kan det handla om att man vill förstöra det som inte tillhör den egna salafistiska tron, utan man vill förstöra och ta bort det som man själv inte håller med om. De bitar av historien och kulturen som man inte vill se som del av sin egen. Så då blir förstörandet av kulturarvet en väldigt viktig del. Det de också gör är oftast att väldigt publikt kommunicera den här förstörelsen. Det är ju också en del av krigföringen. Det är strategisk kommunikation. Att få ut ett budskap om att så här gör vi.

Det säger någonting. Samtidigt så plundrar de många museer. Det är mycket illegala utgrävningar, där man också säljer mycket föremål på svarta marknaden. Där får man ett väldigt ekonomiskt stöd från det. Så de har många olika anledningar till varför de gör det.

MAX

Om vi går tillbaka till exempel, alltså, vilken typ av kulturarv är det vanligt att en antagonist siktar in sig på i dagens krig?

ANNA

Syftet varför en antagonist till exempel vill ... Om vi nu ska tänka oss i en svensk kontext, och då är det ju bara väldigt hypotetiskt ... Där kan man tänka sig antingen förstörelse för att man kanske inte håller med om vissa delar av historien. Man kanske tänker sig att Sverige har tolkat historien fel. Då vill man förstöra ett visst kulturarv som kanske är kopplat till vår tolkning av det. Det kan också handla om desinformation, till exempel. Den där linjen kan vara svår att veta när det handlar om debatt och när det går över i någon slags desinformation. Det var en diskussion för några år sedan om just gallring i museum och från arkeologiska utgrävningar. Det gör man hela tiden. Man kan inte behålla allt som finns. Man går igenom processer av gallring, av föremål. Och den här debatten är väldigt bra att den finns: Vad ska vi behålla? Vad kanske vi inte längre ska ha kvar? Och som vi nämnde innan. Vad kanske ska till ett annat land där vi kanske faktiskt fick det ifrån? Den här diskussionen fick lite fötter särskilt utomlands. I stället publicerades många artiklar där man lyfte att Sverige bryr sig inte om sitt kulturarv. Sverige kastar sitt kulturarv. Särskilt med fokus på att vissa delar av historien vill Sverige inte minnas. Så därför slänger man det här. Så det kan vara diskussioner och debatter som vi har, som är helt legitima, som kan få fötter och få en helt annan innebörd beroende på vad det är.

MAX

Anna var inne på att förstörelse av kulturarv kan ske av en antagonist för att de inte håller med om historien och vad man besjälar föremålet med, om det nu är ett föremål. Men vilken typ av kulturarv i Sverige tror ni att en motståndare skulle vilja förstöra med avsikt vid ett väpnat angrepp? Mats?

MATS

Det var en svår fråga. Jag misstänker att en angripare kanske vill skada oss så mycket som möjligt. Påverka oss på olika sätt och vis tror jag också finns, så att säga. Påverka kanske till och med vår historia, och så vidare. Det kan ju bli så att man har något syfte med sin förstörelse. Man vill ändra bilden av hur man ska uppfattas som angripare. Då kan det vara att man är selektiv i sin förstörelse av sånt som finns i arkiv som berättar en viss historia. Man kan tänka sig att det är sånt man riktar in sig på. Det är inte omöjligt.

MAX

Gunnar?

GUNNAR

Den här frågan som vi är inne på tycker jag är jätteintressant. Jag kommer att tänka på ett exempel från när jag jobbade som ordförande i Författarförbundet för ett par år sedan. Då hade vi ett utbyte med yngre ryska författare. Det var på grund av att vi såg det från Författarförbundet och Svenska PEN:s håll, att i Ryssland fanns det inte några institutioner där man kunde ha utbyte, för att de var korrumpierade på olika sätt av staten. Så då var tanken att om vi skapar relationer med kulturskapare och författare, då kommer det att betyda väldigt mycket framöver. För det är just det här fria utbytet som gör minne och sanningen möjlig. Det som Anna är inne på tycker jag är intressant. Varför minnet är så viktigt också, det offentliga minnet, är för det är kopplat både till makt, men också till ansvar. Från Rysslands håll ser man varför det är så känsligt att peta i minnet för vad som hände under Stalin-tiden. Jo, det är för att de förbrytelseerna som ägde rum då är i princip direkt förknippade med dagens makthavare. De har ärvt makten där. Det är nästan ett kulturarv av minnesförnekande, skulle man kunna kalla det. Det är ju enormt tryck för en sådan regim. Det är inte bara nuet som behöver kontrolleras utan det är att hela tiden hålla tillbaka tyngden av det förflutna som också ökar för varje dag. Man blir helt matt bara man tänker det. Det blir ju helt absurt. Det är därför man också, apropå vilka man då skulle attackera, att dem de attackerar i krig är de här fria rösterna. Först är det fria journalister. De hade faktiskt rykt väldigt många av dem när vi hade utbytet med Ryssland. De som satt i korridoren på Novaya Gazeta var i princip borta. Men författarna hade de inte gett sig på än, av den anledningen, trodde författarna själva, att de ansågs för obetydliga. Att de inte hade tillräckligt mycket inverkan på samhället. Då hade de låtit dem vara. Så jag tror att det man skulle angripa först, skulle vara just de här fria rösterna. De är ju kulturarvets främsta förespråkare. Man har en kunskap, forskning i det öppna demokratiska samhället, i sanning. Alla de här bitarna är väldigt intressanta och centrala när vi lever i en sådan här post-sanningstid. Så jag tror att de skulle ligga pyrt till om vi blev utsatta för en attack.

MAX

Vilken skyldighet har museerna när det gäller att skydda sina samlingar mot stöld, skadegörelse, krig? Gunnar?

GUNNAR

Museerna är ju ansvariga för sina verksamheter och sina föremål. Det är intressant med kulturarvet för man kan ju bara se på många av de olika

konflikterna som poppar upp i samhället. Till exempel det här med Just Stop Oil, att vi har haft.

MAX

Kan du förklara det?

GUNNAR

Ja, jag ska förklara det. Jag var precis på väg att göra det.

MAX

Jaha ok ... Tack.

GUNNAR

De här konflikterna som vi haft med klimataktivister som har gått in på ... De har ju också identifierat att om det är någonting som verkligen gör ont i magen på folk, i själen på folk eller i hjärtat på folk, det är när man attackerar det offentliga kulturarvet. Då har man ju gått till de största museerna runt om i Europa, till de absolut kändaste tavlorna, Van Gogh till exempel, och så har man sprayat ner dem och ställt sig där framför. Så de har använt den här starka kraften från det gemensamma kulturarvet, från vår gemensamma kultur, för att visa hur allvarligt man tycker att det här med klimatkrisen är. För att komma tillbaka till din fråga då så är det ju så intressant att har man ett museum, så har man ju både ansvar för att försvara kulturarvet. Att vårda det och värna det. Och hade det varit så att bara hade den uppgiften, då hade det ju bara varit att skaffa en ordentlig källare, lägga ned föremålen där och låsa om nyckeln, och sedan jobba på slutförvaringen. Men samtidigt så har man ju ett helt motsatt uppdrag som är att allmänheten – kulturarvet är ju inte till för sig självt. Det existerar ju inte i sin egen rätt på det sättet, utan det är ju till för oss som lever här och nu. Det är ju vårt gemensamma kulturarv, och som sagt, vår gemensamma identitet. Därför vill man ju när man går på museum, i alla fall jag, om jag går och ser Mona Lisa, då vill jag ju gå så nära som möjligt. Jag vill nästan lukta, jag vill nästan känna. Det är en taktil upplevelse. Och det är ju helt emotsatt att försvara, så där kommer ju den där konflikten.

MAX

Sen det där aktivistangreppet så luktar väl Mona Lisa vita bönor, för det var väl det hon kastade på henne?

GUNNAR

Ja, jag kommer inte ihåg vad de gjorde just där–

MAX

Det var något livsmedel.

GUNNAR

Men det är i alla fall den konflikten. Där har ju museerna ett dubbelt ansvar där de här olika ambitionerna hela tiden krockar med varandra. Så att i händelse av krig så är det ju, och det är ju lite nyvaket i Sverige, då är det ju någonting annat. Då gäller det framför allt att skydda, men annars är det ju att det ska vara så tillgängligt som möjligt. Så att ja, det är museernas ansvar, men vi kommer säkert komma in på det senare. Men museerna behöver ju samhällets hjälp också och det är ju det vi har efterlyst i debatten här under det senaste halvåret.

MAX

Apropå nyvaket, alltså Sveriges museer har ju inte de senaste åren gjort så mycket för att stärka skyddet av sina samlingar, om det skulle bli krig. Vilka satsningar görs bland museerna just nu och tycker du att de är tillräckliga?

GUNNAR

Ja, men det är ju så faktiskt för museerna, precis som i hela samhället, att det har ju varit nyvaket som sagt. Och mycket av det här drog ju i gång, efter då, ja, invasionskriget då, det fullskaliga invasionskriget som påbörjades i Ukraina förra året. Då blev det ju verkligen mer, och det var ju samma sak med diskussionen om NATO också, att det blev ju en helt ny situation kring hur man tänkte runt säkerhet och risken för krig och så där. Och samma sak gällde för museerna, att det blev ju väldigt mycket mer verkligt på många sätt. Så där har till exempel länsstyrelserna ett stort ansvar, där har museerna kontakter med dem, och även staten. Vi har ju adresserat olika typer av myndigheter, att vi vill att museerna ska finnas med i civilförsvarsmanhang, i totalförsvarsmanhang och så vidare. Så det hjälper vi ju till som branschorganisation. Men sen har ju varje enskilt museum stora arbeten framför sig, och det pågår ju för fullt.

MAX

Och om man tänker på det här arbetet som ligger framför museerna, vilka metoder tycker du är bäst att använda för att skydda museisamlingar?

GUNNAR

Våra medlemmar, de är ju rätt förtegrna om hur de jobbar och vad de gör och så, men jag tror att den stora frågan är ju vem som ska göra vad. Det har nog inte varit tydligt innan, och hur det ska gå till. Jag var på ett jätteintressant seminarium som Nationalmuseum arrangerade förra hösten. Det var länge sedan Sverige var i ett sådant krig där man har behövt jobba med undanförsel på det sättet, men då var det från Louvren och från Iraks

kulturministerium och från Pradomuseet i Madrid. Där berättar man exempel från andra världskriget, från spanska inbördeskriget och från det som hände i Irakkriget. Det gäller att se till att man har någon annan plats att placera sina samlingar på, och man kan ju inte ta allt. Och vad ett museum självt tycker är de viktigaste bitarna, det är ju inte säkert att man tycker det i ett nationellt perspektiv. Det krävs mycket samordning, mycket best practice och så vidare. Det är väl det som pågår. Och som jag sa innan så har museerna väldigt olika förutsättningar. Vissa har en anställd, andra har 250 anställda, och man har väldigt olika typer av uppdrag, beroende på om man är ett statligt museum, ett länsmuseum eller ett kommunalt museum. Det ser väldigt olika ut om man ska gå in i detalj.

MAX

Enbart Sveriges museer har ju enorma samlingar. Hur ska man prioritera vad i kulturarvet som ska skyddas om det skulle bli krig? Anna? Det är väl ditt ansvar?

ANNA

Ja, det är mitt ansvar.

MAX

Rapporten kommer imorgon. Vad säger du? Hur ska man prioritera?

ANNA

Prioriteringar är ju jättesvårt. Hur ska man prioritera? Är det utifrån det egna museet? Är det från den egna regionen? Är det från det egna ... Ska man tänka nationellt? Här har man ju, i en tidigare totalförsvarsplanering som fanns under kalla kriget framför allt, då fanns det vissa riktlinjer i det här, men det här har ju aldrig varit särskilt tydligt. Jag tror att tidigare var det lite enklare, för då var det mer fokus på de elitsamlingar som fanns. Det som var viktigt för nationalstaten Sverige. Så tänker vi inte riktigt om kulturarv idag. Museerna har ju ett ansvar att prioritera inom sina, men i dagsläget finns ju inga tydliga riktlinjer om hur man ska prioritera det. Hur man ska ställa de egna prioriteringarna mot det andra som finns kanske lokalt eller det som finns nationellt. Så det är en fråga som jag tror att man behöver diskutera mycket, mycket mer framöver. Där behövs det göra ett stort jobb, tror jag.

MAX

Vad säger ni? Hur ska man prioritera? Mats?

MATS

Det är ju en utmaning. Länsstyrelserna har ju ett uppdrag att hjälpa till med det här med undanförselplanering. Det uppdraget är ganska otydligt får man

säga. Vi vet inte riktigt var den borte gränsen går egentligen för hur vårt ansvar ser ut. Och naturligtvis kommer det här med vad är det som ska föras bort och hur ska det föras bort? Vem har ansvar för vad? De frågorna kommer med en gång. Just när det gäller urval, för länsstyrelserna tror jag att vi inte sitter på det facit. Vi hoppas ju att de organisationer och institutioner som berörs av det här undanföreluppdraget, att det är de själva som sitter på den kompetensen att kunna göra urvalen. Men det här är ett stort problem. För länsstyrelsernas del så handlar urvalet mycket om det här med utmärkningen. Att vi som sagt, vi ska göra utmärkning och där är det också utmaningar att hitta rätt ribba, rimlig ribba för det som ska märkas ut.

MAX

Vi går vidare till ett inlägg om just utmärkning av kulturegendom. Följ med till Gotland där vår reporter Thomas Zielinski träffar Kristin Löfstrand som arbetar med byggnadsminnen vid länsstyrelsen.

[00:34:28 – XXX] Thomas Zielinski intervjuar Kristin Löfstrand

THOMAS

Då har vi förflyttat oss till Gotland och Roma, två mil utanför Visby. Jag står här med Kristin Löfstrand som är kulturmiljöanläggare på Länsstyrelsen i Gotlands län. Kristin, vad är det som gör den här platsen så unik? Berätta, var befinner vi oss?

KRISTIN

Nu befinner vi oss vid Roma Kungsgård, en herrgårdsliknande miljö med huvudbyggnad i två våningar, ljusgul puts och flyglar. Vi har också platsen där vi tror att allting på Gotland ägde rum under vikingatiden. Bakom manbyggnaden har vi ruinerna från Cisterciensermunkarnas kloster och deras kyrkoruin, som idag kanske är mest känd för teateruppsättningen av Shakespeare som äger rum här på somrarna.

THOMAS

Det här är alltså en av ett drygt 50-tal platser som ni har valt att ge det här extra skyddet på Gotland. Hur har ni tänkt kring de här utmärkningarna?

KRISTIN

Vi har försökt göra ett urval som berättar om den gotländska historien med egendomar som är unika i sig men också som kan vara av nationell betydelse.

THOMAS

Vi kan gå bort här lite grann. Alldeles här i närheten sitter skylten som visar på skyddet. Jag tänkte att du skulle få beskriva hur den ser ut.

KRISTIN

Här har vi en blå-vit sköld med spetsen nedåt och under sitter också en liten beskrivande text att den är skyddad enligt Haagkonventionen.

THOMAS

Ni har satt upp de här skyltarna på flera olika platser. Vad har ni fått för reaktioner?

KRISTIN

Reaktionerna har varit positiva. Vi har pratat med alla fastighetsägare och det är bara positiva reaktioner. De vet vilken kulturegendom de sitter på.

THOMAS

Vi ska ställa oss i solen. Det är en ganska solig vårdag men fortfarande lite kall och skylten stod i skuggan. Vi ställer oss här i stället så slipper vi att frysa. Det här urvalet med 50 platser, jag vet att det finns mycket som är värt att skydda. Hur har ni tänkt kring den här avgränsningen?

KRISTIN

Vi vill hitta det som är unikt för Gotland men som kan vara av nationell betydelse. Vi har fått gjort ett ytterst restriktivt urval ändå, och landat i drygt 50 platser.

THOMAS

Har ni skyddat alla platser nu eller är ni färdiga med utmärkningen? Jag vet att ni var först ut också.

KRISTIN

Ja, vi var först ut och vi trevade oss fram i en viss ovisshet. Men för nu så är vi färdiga.

THOMAS

Vilken skillnad tror du att en sån här utmärkning gör i praktiken?

KRISTIN

Den här utmärkningen är en del av den internationella folkrätten. Den förstärker ändå vikten av att vi skyddar kulturarvet.

THOMAS

Ni var först ut och drog i gång med det här 2019. Det var före kriget i Ukraina. Hur har kriget påverkat den här frågan idag när det gäller att skydda kulturarvet?

KRISTIN

Det har förändrat det ganska mycket i Sverige, skulle jag säga. Som du sade: vi var först ut och då var vi ganska ensamma att jobba med de här frågorna. I dag tror jag alla länsstyrelser jobbar med de här frågorna och fler och fler myndigheter och organisationer uppmärksammar vikten av att skydda kulturarvet i väpnade konflikter.

THOMAS

Om man ska vara lite konspiratoriskt lagd så kan man ju tänka att de här skyltarna, om det skulle komma en angripare, så kan det vara så att skyltarna i sig gör det lättare för angriparen att veta vad som är värt att angripa ur deras perspektiv. Hur tänker ni kring den risken som det ändå borde innebära?

KRISTIN

Det är en ganska vanlig fråga som vi får. Någonstans behöver vi utgå från att den internationella folkrätten följs. Även fast vi tyvärr har bevis på att det inte görs, så understryker det bara av vikten av att de här frågorna blir en del av vår utveckling av totalförsvaret.

THOMAS

Vi ska vandra vidare. Vad kvarstår för er del nu i det här arbetet? Är det några delar som är kvar?

KRISTIN

Ja, vi har ju också ett uppdrag i att planlägga en viss undanförelse av kulturföremål. Där har vi inte riktigt rott i land.

THOMAS

Så det är lite arbete kvar där. Tack Kristin Löfstrand för att du tog dig tid att följa med oss till Roma Kungsgård idag. Med det så tror jag att vi lämnar över till Max i studion. Tack.

KRISTIN

Tack!

[00:34:28 – 00:50:32]

MAX

Exakt. Då tackar vi för det ... Ja, tramp, tramp. Då tackar vi för det. Mats, vi hörde ju inslaget nyss om hur kulturegendom i Roma på Gotland har märkts med en blåvit sköld för att ge byggnaden ett skydd. Varför är det viktigt?

MATS

Det är viktigt för att det står i lagen, så kan man säga det. Men det är inte hela sanningen. Det är viktigt för att man har märkt hur kulturarvet på olika sätt och vis blir måltavla i konflikter. Det här är ett ansvar. Sverige har förbundit sig att följa den så kallade Haagkonventionen och det här är ett uppdrag som vi har haft under ett antal år, men vi har inte fått gjort det. Men nu har det blivit skärpt läge, kanske man kan säga. Det är dags att göra de här insatserna, helt enkelt. Utmärkningen är en av de två uppgifter som länsstyrelsen har och som min kollega på Gotland var inne och berättade om.

MAX

Precis, ska vi bara upprepa det då? Vilka är Länsstyrelsens uppgifter för att skydda kulturarvet inför krig?

MATS

Länsstyrelsen har två uppgifter. Det ena är utmärkning av kulturarv, eller kulturegendom som det heter i lagstiftningen. Det är med den här blåvita skylten som är internationella kännetecknet för kulturegendom eller kulturarv. Det är ett arbete som de flesta län har kommit i gång och börjat ta fram ett urval. Gotland var först ut och det hängde samman med återuppbyggnaden av försvaret och totalförsvaret på Gotland. På det viset kan man säga att Gotland har varit förebildligt till det här arbetet och lagt en viss ribba för oss övriga län. Det andra uppdraget handlar om undanförel och det är ett betydligt mer komplext uppdrag. Det finns en lagstiftning kring detta där ett antal nationella museer har ett eget ansvar att planera för undanförel av sina samlingar. Det är ett begränsat antal museer och arkiv som är uppräknade i lagstiftningen. I övrigt är det på det viset att man har lagt hela ansvaret på länsstyrelsen. Det är länsstyrelsens ansvar att planera för undanförel av övrig kulturegendom. Vi har inte så mycket stöd i det att avgränsa det här uppdraget utan det är ett stort brett uppdrag som länsstyrelserna har, som det ser ut i dagens lagstiftning.

MAX

Hur långt har Länsstyrelsen kommit i arbetet med utmärkning respektive undanförel?

MATS

När det gäller utmärkningen så är det ... Jag vet inte exakt hur många nu, men jag tror att det är en tre-fyra län som har gjort urvalet klart. Man är

färdiga med det. Det finns en del krav på att man ska kommunicera med Försvarmakten, med fastighetsägare, innehavare, och vi ska också ha kommunikation med Riksantikvarieämbetet. De här tre faserna av kommunikation tror jag att det är tre-fyra län som är klara med det här och just nu är vi framme vid att de skulle kunna fästa upp de här skyltarna på samma sätt som man har blivit klar med på Gotland. Där är vi ungefär nu, tror jag, och vi är ju flera län, förstås. De andra länen befinner sig i varierande grad, kan man säga, i det här med att ta fram underlaget och att ha de här kommunikationsfaserna. Och sedan finns det också ett antal län som inte har kommit i gång alls utan försöker leta sig fram till hur man ska kunna hitta ... För det är mycket utmaningar i det här och framför allt är de kopplade till att hitta en finansiering så att man kan komma i gång och jobba med det här som projekt.

MAX

Är det realistiskt att undanförel av kulturegendom verkligen kommer att prioriteras i krig? Tror du inte att transporter av skadade, mat och vapen, kommer att vara viktigare än några akvareller från Bohuslän?

MATS

Jag tror att det är så. Jag tror att du har rätt i det. Det kommer att vara andra uppgifter som kanske kommer att väga tyngre. Men ju bättre planering länsstyrelserna har, ju bättre förberedd man är, desto större är möjligheterna att i en konfliktsituation, den planering som finns, den förberedelse som är gjord, att den kan sättas i verket och genomföras. De här åtgärderna ska ju utföras under fredstid och det är därför vi håller på med det just nu. Vi hoppas att ... Det är ju fred nu, och vi hoppas att det ska vara fred i framtiden, men det är viktigt att vara förberedd.

MAX

Har Sverige förmåga idag att skydda våra viktigaste kulturarv? Anna?

ANNA

Ja och nej. Jag tror att just nu pågår det ett väldigt stort arbete. Vi pratade lite innan om att det var lite nyvaket och att kulturarvssektorn framför allt har vaknat upp. Det har ju varit en lång period när vi inte har fokuserat. Utan vi har fokuserat på kanske snarare översvämningar eller bränder och vi har inte tänkt på krig som ett hot. Nu har den planeringen kommit i gång mer allmänt för totalförsvaret och jag tror att just Ukraina blev verkligen ett uppvaknande för sektorn 2022, vad som behöver göras. Så jag tror att det som bara har skett under ett år sedan februari 2022 är ett enormt arbete som fortsätter. Så jag skulle säga att vi är absolut betydligt mer rustade nu än vad vi var för ett år sedan. Samtidigt så är det ett arbete som måste fortsätta och det är ju ett jättestort projekt.

MAX

Gunnar?

GUNNAR

Absolut, jag instämmer med det som Anna och Mats säger fullt ut och–

MAX

Har vi förmåga att skydda vårt viktigaste kulturarv? Eller våra viktigaste kulturarv idag?

GUNNAR

Om jag måste lägga till någonting till det som är sagt, så tror jag att en central del är ju att det finns resurser och att det finns ett förberedande arbete i fredstid. Där ser vi från Sveriges Museer att det som behövs det är ju en offensiv och stark kulturpolitik. För museisektorns del så har vi precis kommit ut ur en pandemi under 2022 som drabbade museerna jättehårt. Hela kultursektorn jättehårt. Jag satt själv i den här statliga återstartsutredningen som sakkunnig där och såg hur hela kulturen, civilsamhället, ideell kultursektor, institutioner, fria kulturlivet drabbades ju väldigt hårt. Precis efter sommarn 2022 när besökarna hade kommit tillbaka så kom vi in i en ny kris med elpriskris, inflation, ökade kostnader och så där. Den här återstartsutredningen aviserade en hel del relevanta förslag på hur man just skulle kunna skydda kulturarvet på olika sätt. En del är ju där digitaliseringen att stärka den och en annan del var ju också att det här återstartsarbetet för kulturen var ingen quick fix utan det fanns ju medel som var aviserade för flera år framöver men det försvann ju med det nya regeringens kulturbudget. Så att det är ju en viktig del i att man ska försvara ett land i krig är ju att man har ett kulturarv som inte vittrar bort i fredstid. Då ligger man ju redan långt efter där och där är det ju så att kulturarvet kostar ju pengar. Precis som vi har varit inne på idag så gränsytan, det som publiken ser, går man in på ett museum så ser man ett par tusen föremål men det är ju ofta så att ... Ja, man ju kan ta de största museerna som Nordiska museet eller Nationalmuseum. De har ju uppemot en miljon föremål så det är också någonting som jag tänker att Anna pratade om arkiven där. Det är ju någonting som man behöver förstå hur kulturarvet fungerar. För att ska man försvara det så måste man också se till att den delen som inte är tillgänglig för publiken jämt, att den också kan bevaras och tillvaratas på bästa sätt.

MAX

En sak som jag tänker på, nu pratar vi väldigt mycket om det är borgar och fästningar och tavlor och statyer och sådana saker. En stor del av den kulturen jag tänker på, svensk kultur, det är musiken, det är filmer, tv-serier, sådana saker. Kan de vara hotade också? Att man bara kan radera det? Har

man sett något exempel på det i modern tid? Anna, du som ändå har forskat på det.

ANNA

Jag vet inte om jag kan svara riktigt på kultur i ett så brett perspektiv. Jag har nog varit lite för fokuserad på kulturarvet. Jag tänker på det som Gunnar säger och jag tror att det är en viktig poäng. Vi är väldigt fokuserade på vad som kan hända i krig. Vi är väldigt fokuserade på ett väpnat angrepp nu. Hur vi skyddar kulturarvet eller kulturen från det. Det är jätteviktigt och det behöver vi planera för. Men vi måste också se att det finns väldigt mycket andra hot som kommer in. Eller saker som kan hända även i fredstid eller i någon slags gråzon emellan det här. Det kan drabba kulturen mer allmänt, såväl som kulturarvet. Informationspåverkan, desinformation, historiemißbruk. Alla de här aspekterna är också jätteviktiga, även i fredstid. Men kan också bli väldigt viktiga även i krig.

MAX

Finns det något som Sverige kan lära från Ukraina för att skydda kulturarvet?

ANNA

Dels handlar det väl om planeringen. Där ser man ju att även om det har funnits en viss planering så kommer man inte i gång så tidigt som man kanske bör ha gjort. Det är kopplat till det vi pratar om. När ska saker och ting undanföras till exempel? Det är väldigt bra att ha planer för när det ska göras. Men man måste också förstå när det ska göras. Görs det för tidigt och det inte behövs, det kan ju skada kulturarvet i sig. Men väntar man för länge kan det också vara för sent. Där tror jag också just i Ukraina så kan man ju se att just det är något som vi kan lära av.

MAX

Vill ni nämna varsin åtgärd som ni tycker är viktigast för att stärka Sveriges beredskap när det gäller skydd av kulturarv? Mats, vill du börja?

MATS

Jag får ju svara ur Länsstyrelsernas perspektiv. Då är det naturligtvis att vi kommer i gång och går i mål med de uppgifter som ligger på Länsstyrelserna i den lagstiftning vi har. Lagstiftningen har funnits ett bra tag och att vara förberedd i fredstid, det har Ukraina lärt oss att är det något vi ska vara, så är det det vi ska vara. Därför är det angeläget att vi kommer i gång med båda våra uppgifter att märka ut och att planera för undanförelse utav kulturarv eller kulturendom.

MAX

Gunnar?

GUNNAR

Är det någonting vi märker från Ukraina så är det ju vilken extremt viktig roll kulturen har i krigstid för att skapa gemenskap, hopp, mod, framtidstro och så vidare. Det är ju som jag sa innan att en väldigt viktig del är att arbeta proaktivt här och nu och tillföra resurser för kulturen. Sen så är det väldigt viktigt att man tar ett gemensamt ansvar från myndighetshåll. Alltså, Riksantikvarieämbetet har kopplats på jättebra här nu på många olika sätt, MSB, Länsstyrelserna, staten och så där. Att alla vet vad de ska göra, det finns samordning och ett gemensamt ansvar. Det tror jag är jätteviktigt. Så att alla kan bidra med sitt på bästa sätt.

MAX

Anna, vilken åtgärd tycker du är viktigast för att stärka Sveriges beredskap när det gäller skydda av kulturarv?

ANNA

Jag skulle säga för dem alla som förvaltar kulturarv, och det kan vara allt ifrån museum till länsstyrelser till arkiv till nästan vad som helst: Om man förvaltar kulturarv så tänker jag, se till att du känner ditt kulturarv. Se till att du känner det kulturarv som du förvaltar. Att förstå. Och då kan det vara dels fokus på hur man rent fysiskt ska skydda det i händelse av krig. Men också förstå hur skulle det här kulturarvet kunna utnyttjas av en antagonist till exempel. Eller olika grupper som vill skapa oro, som vill skapa rubriker. Se till att du känner ditt kulturarv och vet hur det skulle kunna utnyttjas eller användas eller förstöras. Då är du ett steg före.

MAX

Är det någon annan som vill lägga till någonting som ni tycker jag med mina frågor har missat?

MATS

Regeringen har gett Riksantikvarieämbetet ett uppdrag att utreda frågan om ett nationellt kulturskyddsråd. Det här var något som också kom upp i den rapport som MSB, myndigheten för samhällsskydd och beredskap, skickade till regeringen ”Civilt försvar mot 2030”. Utredningen tror jag har kommit i gång nu. Riksantikvarieämbetet jobbar på den. Vi har nämnt flera gånger behov av samordning. Det är en väldigt splittrad karta. Det är ett väldigt splittrat ansvar i den lagstiftning som finns. Jag tror att ett nationellt kulturskyddsråd skulle kunna få en betydelsefull roll i den situation vi befinner oss i idag. Det är viktigt att det här kan komma till stånd och att det får ett operativt och vägledande ansvar så snart som möjligt.

GUNNAR

Jag kan ... Jag håller med Mats där. Vi har också tagit rygg på MSB och i en debattartikel i Svenska Dagblad skrev vi också att vi vill se ett sådant kulturskyddsråd. Det blev ju av också. Det är också väldigt bra att det är departementsövergripande och att flera politikområden tar gemensamt ansvar. Här ser vi kulturdepartementet och civilförsvarsministern. Det är jättepositivt. Samtidigt får man se att det här är en åtgärd som inte kostar några pengar. Vi behöver också tillföra medel till den här sektorn för att kunna bevara och värna vårt kulturarv.

MAX

Mats Herklint från Länsstyrelsen i Västra Götaland. Stort tack för att du ville vara med. Tack också till Anna McWilliams som är docent och forskare vid FOI. Gunnar Ardelius, generalsekreterare vid Sveriges Museer. Stort tack också till dig, för att du ville delta.

GUNNAR

Tack så jättemycket för ett fint samtal.

Musik

[00:50:32 – 00:51:12] Outro

MAX

Du har lyssnat på Skärpt läge, en podd från Länsstyrelserna. I redaktionen har Erik Olsson ingått som redaktör, och programmet är producerat av Storstad på uppdrag av Länsstyrelserna. Du vet väl att det finns fler avsnitt i samma serie av Skärpt läge – en podd om det civila försvaret och vad som är värt att tänka på om kriget kommer. Tack för att du har lyssnat.

Musik